

Islamic Identity and Technology as Soft Power: Formulating Iran's Regional Influence in the Middle East

Maryam Sarbazi*

Morteza Abazari** Bahram Montazeri***

Abstract

This article explores the role of Islamic identity and scientific-technological capacity as components of Iran's soft power in shaping its regional influence in the Middle East. The central research question addresses how the Islamic Republic of Iran has utilized its religious-revolutionary identity alongside advancements in scientific and technological domains to expand its cultural, educational, and diplomatic engagement across the region. The hypothesis posits that the combination of Islamic identity with tools of scientific diplomacy-such as academic exchanges, international conferences, medical diplomacy, and indigenous technologies including drones-has enabled Iran to construct a multi-dimensional soft power strategy. The research employs a descriptive-analytical method, relying on academic sources and library data. Through an emphasis on frameworks such as resistance discourse, cultural diplomacy, and scientific cooperation, this study seeks to conceptualize Iran's soft power model within the regional context. The findings reveal that Iran has leveraged its scientific and cultural pathways to present its Islamic identity as a legitimate foundation for regional partnerships, thereby strengthening its strategic position in the face of regional competition. This approach portrays Iran not merely as a hard power actor, but as a soft power player that advances influence through cultural legitimacy and technological sophistication.

Keyword: Islamic Identity, Soft Power, Scientific Diplomacy, Technology, Iran's Foreign Policy, Regional Influence.

* PhD student, Department of Political Science, Shahreza Branch, Islamic Azad University, Shahreza, Iran. m_sarabazy@yahoo.com

** Assistant Professor, Department of Political Science, Shahreza Branch, Islamic Azad University, Shahreza, Iran. (Corresponding Author) Abazarimorteza48@gmail.com

*** Assistant Professor, Department of Political Science and International Relations, Islamic Azad University, Shahreza Branch, Shahreza, Iran. Montazeri@iaush.ac.ir

Received: 11.12.2022 Accepted: 13.05.2023

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

هویت اسلامی و فناوری به مثابه قدرت نرم صورت‌بندی نفوذ منطقه‌ای ایران در خاورمیانه

مریم سربازی *

مرتضی اباذری ** بهرام منتظری ***

چکیده

مقاله حاضر به تحلیل نقش هویت اسلامی و فناوری علمی در صورت‌بندی قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران و گسترش نفوذ منطقه‌ای آن در خاورمیانه می‌پردازد. سؤال اصلی پژوهش آن است که ایران چگونه با تکیه بر هویت دینی-انقلابی خود و بهره‌گیری از ظرفیت‌های علمی و فناورانه، توانسته است بر تعاملات فرهنگی، آموزشی و دیپلماتیک خود در منطقه بیفزاید. فرضیه تحقیق بر این استوار است که ترکیب هویت اسلامی با ظرفیت‌های علمی از جمله تبادل استاد و دانشجو، برگزاری همایش‌های علمی، دیپلماسی سلامت، و توسعه فناوری‌های بومی نظیر پهپادها، توانسته است زیرساختی برای گسترش قدرت نرم ایران فراهم آورد. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر داده‌های کتابخانه‌ای و منابع علمی است. در این پژوهش، تلاش شده است با تمرکز بر گفتمان مقاومت، دیپلماسی علمی، و دیپلماسی فرهنگی، الگوی کنش نرم

* دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران.

m_sarabazy@yahoo.com

** استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران (نویسنده مسئول).

Abazarimorteza48@gmail.com

*** استادیار گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شهرضا، شهرضا، ایران.

Montazeri@iaush.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۲۳

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه تبیین شود. یافته‌ها نشان می‌دهد که ایران از مسیرهای گوناگون علمی و فرهنگی، هویت اسلامی خود را به‌عنوان چارچوبی مشروع برای همکاری‌های منطقه‌ای معرفی کرده و توانسته است در مقابل رقبا، موقعیت خود را در کشورهای هدف تحکیم بخشد. این روند، تصویری از ایران به‌عنوان یک بازیگر نرم‌افزارمحور در منطقه ارائه می‌دهد که نفوذ آن نه صرفاً از رهگذر قدرت سخت، بلکه با تکیه بر سرمایه‌های فرهنگی و علمی صورت می‌گیرد.

کلیدواژه‌ها: هویت اسلامی، قدرت نرم، دیپلماسی علمی، فناوری، سیاست خارجی ایران، نفوذ منطقه‌ای.

۱. مقدمه

در دنیای امروز، مفاهیم قدرت نرم و قدرت سخت به‌طور فزاینده‌ای در روابط بین‌الملل اهمیت پیدا کرده‌اند. قدرت سخت به ابزارهای ملموس و مستقیم همچون نیروهای نظامی و اقتصادی اشاره دارد که معمولاً از طریق اجبار و تهدید عمل می‌کنند. در مقابل، قدرت نرم به توانایی یک کشور در جذب و تأثیرگذاری بر دیگر کشورها از طریق ابزارهای غیرمادی مانند فرهنگ، ارزش‌ها، ایده‌ها و دیپلماسی اشاره دارد. این مفاهیم به‌ویژه در جهان امروز که به سرعت در حال تغییر است، اهمیت زیادی یافته‌اند و کشورها تلاش می‌کنند تا با استفاده از این ابزارها، نفوذ خود را در سطح جهانی گسترش دهند. در این میان، جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یکی از بازیگران کلیدی در منطقه خاورمیانه، در تلاش است تا از طریق استفاده از ظرفیت‌های قدرت نرم نفوذ خود را گسترش دهد. ایران با توجه به موقعیت جغرافیایی و استراتژیک خود، به‌ویژه در کشورهای همسایه و کشورهای مسلمان، در تلاش است تا از هویت اسلامی خود به‌عنوان یک ابزار مؤثر در دیپلماسی منطقه‌ای و جهانی بهره‌برداری کند. این هویت اسلامی، که بر اساس مذهب شیعه و آموزه‌های اسلام انقلابی استوار است، به ایران کمک کرده است تا در رقابت‌های منطقه‌ای و جهانی جایگاه خود را تقویت کند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۹۷۹، ایران این هویت را به‌عنوان یکی از ارکان سیاست خارجی خود معرفی کرده است. مسئله اصلی در این پژوهش این است که چگونه هویت اسلامی ایران به ابزاری برای تقویت قدرت نرم این کشور در سطح بین‌المللی و به‌ویژه در خاورمیانه تبدیل شده است؟ ایران از طریق بهره‌برداری از این هویت اسلامی توانسته است در عرصه بین‌المللی به‌ویژه در کشورهای مسلمان و حتی در برخی کشورهای غیرمسلمان، به‌عنوان یک قدرت نرم مؤثر شناخته شود. این هویت

اسلامی در سیاست‌های فرهنگی، علمی، دیپلماسی عمومی و رسانه‌ای ایران مورد استفاده قرار گرفته است و توانسته است روابط ایران را با کشورهای هدف تقویت کند. دیپلماسی فرهنگی و علمی ایران، که مبتنی بر هویت اسلامی این کشور است، به‌ویژه در کشورهای شیعه‌نشین و اسلامی به عنوان ابزاری برای گسترش این هویت در سطح جهانی استفاده می‌شود. ایران با استفاده از رسانه‌ها، آموزش عالی، پروژه‌های علمی و پروژه‌های فرهنگی سعی کرده است از این هویت برای تقویت روابط خود با کشورهای مختلف استفاده کند. به‌ویژه در کشورهای عراق، لبنان و سوریه که روابط فرهنگی و مذهبی مستحکم‌تری با ایران دارند، این هویت اسلامی به طور گسترده‌ای برای تقویت نفوذ ایران به کار رفته است. در این زمینه، مسئله اصلی این است که ایران به‌ویژه از چه ابزارهایی برای گسترش هویت اسلامی خود در عرصه بین‌المللی استفاده کرده و چگونه توانسته است این ابزارها را به عنوان منابع قدرت نرم به کار گیرد. به عبارت دیگر، ایران از چه راهکارهایی در رسانه‌ها، دیپلماسی فرهنگی و پروژه‌های علمی استفاده کرده است تا به طور مؤثر بر کشورهای مسلمان و حتی کشورهای غیرمسلمان تأثیر بگذارد؟ مقاله حاضر بر آن است تا کاربری هویت اسلامی را در راستای قدرت نرم ایران در منطقه و جهان تحلیل کند. رسانه‌های فارسی‌زبان همچون پرس تی‌وی، العالم و الکوثر، دیپلماسی علمی، بورسیه‌های تحصیلی و پروژه‌های فرهنگی از جمله ابزارهایی هستند که ایران برای تقویت این هویت و گسترش نفوذ خود در کشورهای مختلف به کار گرفته است. این مقاله قصد دارد تحلیل کند که چگونه هویت اسلامی ایران توانسته است از این ابزارها برای تقویت جایگاه خود استفاده کند و این هویت چه تأثیری بر گفتمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی داشته است. از این رو، مسئله اصلی پژوهش این است که ایران چگونه از این هویت اسلامی به عنوان ابزار قدرت نرم استفاده کرده و در چه زمینه‌هایی توانسته است در خاورمیانه و دیگر مناطق نفوذ پیدا کند. این پژوهش همچنین قصد دارد تا به تحلیل چگونگی گسترش روابط فرهنگی و علمی ایران با کشورهای مختلف بپردازد و نحوه بهره‌برداری ایران از ظرفیت‌های هویت اسلامی در این راستا را بررسی کند.

۲. پیشینه تحقیق

رحمانی تیرکلایی (۱۴۰۲) در مقاله خود با عنوان دیپلماسی فرهنگی ج.ا.ا به مثابه قدرت نرم، که امروزه به یکی از مطلوبیت‌های نظام‌های سیاسی در عرصه روابط بین‌الملل تبدیل

شده است و بازیگران محیط بین المللی خواهان آن هستند که با بهره گیری از چهره نرم افزاری قدرت در مناسبات خویش، میزان اعتبار و نفوذ خویش را ارتقاء بخشند. کریمی و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله خود با عنوان تاثیر قدرت نرم در امنیت ملی جمهوری اسلامی از منظر آیت الله خامنه ای نوع و میزان تهلید هر حکومت رابطه مستقیمی با ماهیت آرمان های آن حکومت دارد. ج.ا.به عنوان حکومتی متکی بر ارزش های دینی و مذهبی که بر پایه مردم سالاری دینی (دموکراسی) استوار می باشد و مهمترین آرمان آن تحقق عدالت و گسترش آرمان های انقلاب اسلامی در سراسر جهان و حمایت از مستضعفان عالم و مبارزه با مستکبرین می باشد جامعه ای با این اهداف، همیشه با تهدیداتی مواجه بوده و خواهد بود.

رشاد (۱۴۰۲) در مقاله خود با عنوان قدرت نرم و کنش نامتقارن در سیاست راهبردی ایران، قدرت نرم یکی از اصلی ترین شاخص های سیاست خارجی و امنیتی ایران است. تجربه نشان داده که نظامهای سیاسی انقلابی همواره از شاخص های قدرت نرم برای ارتقاء موقعیت منطقه ای و بین المللی خود بهره میگیرند. ایدئولوژی و هویت در زمره نشانه های اصلی قدرت نرم محسوب میشود. زمانی که ایدئولوژی در فضای کنش اجتماعی، منطقه ای و بین المللی قرار گیرد، به هویت تبلیل میشود. بنابراین، یکی از اصلی ترین ویژگیهای قدرت نرم ایران را می توان تولید هویت دانست. کنش نامتقارن را می توان یکی از شاخص های اصلی رفتار بازیگران انقلابی در سیاست جهانی دانست. صدور انقلاب یکی از نشانه های کنش نامتقارن محسوب می شود. سازمان دهی و هدایت جبهه مقاومت محوریت اصلی کنش نامتقارن در سیاست راهبردی ایران خواهد بود.

افتخاری (۱۳۹۵) در کتاب خود با عنوان قدرت نرم ابزارهای موفق در سیاست بین الملل، ترجمه سید محسن روحانی از جمله مفاهیم بنیادینی که هر دو حوزه نظریه و عمل سیاسی را در گستره روابط بین الملل تحت تاثیر قرار داده که می توان به مفهوم «قدرت نرم» اشاره کرد. که به توانایی کسب «مطلوب» از طریق جاذبه و نه اجبار تظمیع گفته می شود.

زارع و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله خود با عنوان بررسی و تحلیل جایگاه توانمندی در قدرت نرم کشورها، به بررسی ابعاد قدرت نرم پرداخته اند. یافته های پژوهش حاکی از این دارد با توجه به اینکه ماهیت قدرت نرم بر بنیاد جذابیت استوار می باشد منابع مختلفی از یک دولت-ملت، قادر به نقش آفرینی در این شیوه قدرت خواهند بود. از همین رو ظرفیت نظامی یک کشور میتواند به کمک شیوه هایی چون: کمک به آموزش نیروهای نظامی کشورهای خارجی، مشارکت در اعزام نیروهای حافظ صلح در مناطق تحت درگیری

و منازعه، کمک به حفظ امنیت بین الملل در چارچوب چند جانبه گرایی، برگزاری یا حضور موثر در آخرین نمایشگاه های تجهیزات نظامی، حفظ و ارتقا روابط نظامی صلح آمیز با کشورهای نظام بین الملل و.. در قدرت نرم نقش فعالی را ایفا نماید

فیضی و طالبی (۲۰۱۲) در «صوبوری، قدرت نرم ایران؛ ضرورتی برخاسته از پیچیدگی مخاطبان چندلایه منطقه ای صوبوری در این مقاله به بررسی چالش های جمهوری اسلامی ایران در طراحی و پیاده سازی راهبرد قدرت نرم برای مجموعه ای متکثر از مخاطبان منطقه ای می پردازد. او با اشاره به تنوع قومی، مذهبی، زبانی و سیاسی در منطقه خاورمیانه، معتقد است که ایران ناگزیر است پیام های خود را متناسب با هر مخاطب طراحی کند. صوبوری تأکید دارد که جمهوری اسلامی با تکیه بر گفتمان هایی چون «عدالت خواهی»، «مبارزه با استکبار»، «هویت اسلامی» و «استقلال فرهنگی»، سعی دارد تا روایتی چندبعدی از خود ارائه دهد که برای جوامع مختلف جذاب باشد. مقاله این راهبرد را نه فقط واکنشی، بلکه ضرورتی در برابر نظم منطقه ای می داند.

اکبر (۲۰۲۳) قدرت نرم ایران در خاورمیانه از طریق ترویج زبان فارسی این مقاله به بررسی راهبرد ایران در استفاده از زبان فارسی به عنوان ابزار قدرت نرم در منطقه خاورمیانه می پردازد. نویسنده بر این باور است که زبان فارسی، فراتر از یک ابزار ارتباطی، حامل یک بار معنایی فرهنگی و تمدنی است که جمهوری اسلامی از آن برای بازسازی پیوندهای تاریخی با ملت های آسیای غربی بهره می گیرد. در این راستا، ایران با تأسیس مراکز آموزش زبان فارسی، اعزام معلمان زبان، ترجمه آثار ادبیات کلاسیک فارسی، و همچنین برگزاری برنامه های فرهنگی ویژه در کشورهای چون عراق، سوریه و لبنان، کوشیده است تا از طریق زبان، نفوذ نرم خود را گسترش دهد. این مقاله زبان فارسی را بخشی از سرمایه نمادین ایران در سیاست منطقه ای می داند

مارشال (۲۰۲۲) قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران: تحلیلی بر فعالیت های سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی. در این مقاله با تمرکز بر نقش سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، یکی از نهادهای محوری در راهبرد فرهنگی ایران، نشان می دهد که جمهوری اسلامی چگونه از ابزارهای فرهنگی و مذهبی برای افزایش جاذبه سیاسی خود در جهان اسلام استفاده می کند. از جمله فعالیت های این سازمان می توان به برگزاری هفته های فرهنگی ایران، همایش های بین المللی با محوریت گفتگوی ادیان، و اعزام ریزنان فرهنگی به کشورهای عربی و آفریقایی اشاره کرد. مقاله بر این نکته تأکید دارد که این نهاد از طریق تولید معنا، صدور

روایت خاصی از هویت اسلامی-ایرانی و بهره‌گیری از ظرفیت نهادهای دینی و علمی، قدرت نرم جمهوری اسلامی را در سطح منطقه‌ای تقویت کرده است.

۳. نوآوری مقاله

این مقاله با تمرکز بر هویت اسلامی و فناوریهای پیشرفته، به‌ویژه در زمینه پهنادهای، به بررسی استفاده از این دو عامل به عنوان ابزارهای قدرت نرم در سیاست خارجی ایران می‌پردازد. نوآوری این تحقیق در نحوه ترکیب هویت اسلامی با فناوریهای نوین است. این ترکیب به طور خاص در زمینه پهنادهای به عنوان ابزاری استراتژیک برای گسترش نفوذ منطقه‌ای و بین‌المللی ایران در نظر گرفته شده است. مقاله به طور جامع نشان می‌دهد که چگونه ایران از پهنادهای انتحاری و شاهد-۱۳۶ نه تنها در تقویت توان دفاعی خود، بلکه به عنوان ابزاری برای دیپلماسی علمی و دیپلماسی فرهنگی نیز بهره‌برداری کرده است. این تحقیق با استفاده از مطالعه موردی کشورهای که ایران فناوری پهناد را به آنها منتقل کرده، مانند روسیه و یمن، نشان می‌دهد که ایران به عنوان یک قدرت پیشرفته در زمینه فناوریهای نظامی، توانسته است روابط خود را با کشورهای هم‌پیمان تقویت کرده و در عین حال، از آن به عنوان ابزاری برای افزایش قدرت نرم استفاده کند. علاوه بر این، مقاله به تحلیل استفاده از دیپلماسی علمی از طریق بورسیه‌های تحصیلی و همایش‌های بین‌المللی در تقویت جایگاه علمی ایران در عرصه جهانی می‌پردازد. یکی از دیگر ویژگی‌های نوآورانه این مقاله، تأکید بر انتقال فناوری به عنوان یک استراتژی در دیپلماسی قدرت نرم ایران است که در کنار پشتیبانی از گروه‌های مقاومت، ایران را به عنوان یکی از بازیگران اصلی در زمینه فناوریهای دفاعی و قدرت نرم در سطح جهانی معرفی کرده است. این تحقیق به طور کامل بر چگونگی استفاده از این ابعاد قدرت نرم در سیاست خارجی ایران متمرکز شده و ویژگیهای منحصر به فرد آن را تحلیل کرده است.

۴. چهارچوب نظری

تحول در الگوهای قدرت از دوران جنگ سرد تاکنون، منجر به ظهور مفاهیم نوینی همچون «قدرت نرم» شده است؛ مفهومی که نخستین بار توسط جوزف نای (Nye) در اواخر دهه ۱۹۸۰ مطرح شد و بعدها توسعه نظری یافت. به باور نای، قدرت نرم (Soft Power) توانایی تأثیرگذاری بر دیگران از طریق اقناع، جذابیت و مشروعیت فرهنگی و ارزشی است، نه اجبار یا تطمیع. از دید او، منابع قدرت نرم شامل فرهنگ، ارزش‌های سیاسی، و سیاست

خارجی مشروع است (Nye, 2004). این نوع از قدرت در جهانی که مشروعیت، افکار عمومی و هویت‌های فرهنگی نقش فزاینده‌ای در سیاست بین‌الملل یافته‌اند، اهمیت راهبردی پیدا کرده است.

در چارچوب نظری قدرت نرم، ایران یکی از معدود کشورهایی است که به طور نظام‌مند و راهبردی از مؤلفه‌های هویتی و فرهنگی برای گسترش نفوذ منطقه‌ای خود بهره گرفته است. جمهوری اسلامی ایران با بهره‌گیری از مفاهیم لیدئولوژیک برآمده از انقلاب ۱۳۵۷ هانند «استقلال»، «عدالت»، «مبارزه با استکبار» و «حمایت از مظلومان»، گفتمانی تولید کرده که نه تنها از درون، انسجام‌بخش مشروعیت سیاسی حاکمیت بوده، بلکه از بیرون نیز به عنوان ابزاری برای مشروع‌سازی و جذب مخاطب در کشورهای منطقه عمل کرده است (Gharavi, 2022).

در این راستا، پیوند میان نظریه قدرت نرم و نظریه‌های هویت‌محور اهمیت می‌یابد. نظریه‌های هویت در روابط بین‌الملل، به‌ویژه در قرئت سازه‌انگارانه آن، بر این اصل استوارند که هویت دولت‌ها در تعاملات بین‌المللی نه فقط بر اساس منافع مادی، بلکه بر مبنای ادراکات مشترک، ارزش‌ها و گفتمان‌های تاریخی شکل می‌گیرد (Wendt, 1999). در مورد جمهوری اسلامی ایران، هویت اسلامی-شیعی به مثابه منبعی برای تفاوت‌سازی با غرب و جهان عرب سنی‌مذهب، کارکرد مهمی در سیاست خارجی و الگوی نفوذ منطقه‌ای داشته است. مفاهیمی مانند «امت اسلامی»، «وحدت مسلمین»، و «دفاع از مستضعفان»، پایه‌های این هویت منطقه‌ای را تشکیل داده‌اند و در قالب «گفتمان مقاومت» بازتولید شده‌اند (Khosrokhavar, 2009). گفتمان مقاومت که برگرفته از الهیات شیعی، مفاهیم انقلابی و نقد نظام سلطه جهانی است، به عنوان چارچوبی برای سازماندهی شبکه‌های نیابتی، رسانه‌ای، و فرهنگی در لبنان، عراق، سوریه و یمن به کار رفته است. این گفتمان، علاوه بر پیوند ارزشی و ایدئولوژیک، هویت مشترکی میان ایران و گروه‌های هم‌سو ایجاد کرده که در مقابل روایت‌های رقیب عربستان، آمریکا و اسرائیل ایستادگی می‌کند (Riedel, 2024). از سوی دیگر، فناوری نیز در سال‌های اخیر به عنوان یکی از منابع نوظهور قدرت نرم شناسایی شده است. برخلاف تصور سنتی که فناوری را صرفاً بخشی از قدرت سخت می‌دانست، اکنون بسیاری از تحلیل‌گران معتقدند که پیشرفت‌های فناورانه، به‌ویژه در حوزه‌های حساس مانند انرژی، هوافضا، نانو، پزشکی و سایبری، می‌توانند به شکل‌گیری پرستیژ ملی و الگوسازی برای دیگر کشورها منجر شوند (ذوالفقاری و دشتی، ۱۳۹۷). این الگوسازی، که با مفاهیمی چون «خوداتکایی علمی» و «اقتدار بومی» همراه است، به‌ویژه

برای کشورهای در حال توسعه یا جوامعی که با سلطه‌گری غربی مشکل دارند، جذابیت دارد و از همین رو واجد جنبه نرم است. در چارچوب جمهوری اسلامی، فناوری صرفاً ابزار تکنیکی نیست، بلکه بخش جدایی‌ناپذیر از گفتمان ایدئولوژیک قدرت است. برای مثال، برنامه‌های پهبادی و موشکی ایران نه تنها به عنوان ابزار دفاعی مطرح می‌شوند، بلکه به عنوان نمادهای مقاومت در برابر برتری طلبی نظامی غرب در رسانه‌ها و گفتمان‌های منطقه‌ای بازنمایی می‌شوند. این فناوری‌ها، در ترکیب با نمادهای دینی و سیاسی، به ایران کمک کرده‌اند تا در سطح افکار عمومی جوامع مسلمان، تصویری از یک بازیگر مقتدر، مستقل و عدالت‌طلب ارائه دهد. همچنین دیپلماسی علمی و پزشکی، به‌ویژه در قالب ارائه بورسیه‌های تحصیلی، ساخت واکسن‌های ایرانی، و توسعه روابط دانشگاهی با کشورهای منطقه، در ایجاد اعتماد و وابستگی فرهنگی مؤثر بوده‌اند (Sabouri, 2020). این الگو به جمهوری اسلامی اجازه داده است که علاوه بر نهادهای دینی، از دانشگاه‌ها، مؤسسات پژوهشی و مجامع علمی نیز به عنوان حاملان نرم‌افزار قدرت استفاده کند. در مجموع، چارچوب نظری این پژوهش بر پایه تلفیق نظریه قدرت نرم با نظریه‌های هویت و فناوری بنا شده است. قدرت نرم ایران از یک‌سو از ظرفیت‌های نمادین و فرهنگی برخاسته از هویت اسلامی شیعی تغذیه می‌کند، و از سوی دیگر، با تکیه بر توانمندی فناوری، به‌ویژه در قالب دیپلماسی علمی و فناوری نظامی، جذابیت و نفوذ خود را در سطح منطقه‌ای بازتولید می‌نماید. این تلفیق منحصربه‌فرد، ایران را از بسیاری از بازیگران منطقه‌ای متمایز ساخته و مسیر متفاوتی برای توسعه قدرت در شرایط پرمناقشه خاورمیانه ترسیم کرده است.

۵. هویت اسلامی و گفتمان مقاومت: عملکرد اصلی قدرت نرم ایران در خاورمیانه

در سیاست خارجی ایران، هویت اسلامی به عنوان یکی از ارکان اصلی قدرت نرم جمهوری اسلامی شناخته می‌شود. از زمان پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۹۷۹، ایران تلاش کرده است که این هویت را به عنوان یک ابزار مرکزی در سیاست خارجی خود معرفی کند. هویت اسلامی ایران نه تنها از جنبه مذهبی بلکه از منظر سیاسی نیز به عنوان ابزاری برای جذب و اقناع کشورهای مسلمان در مقابل سلطه‌گری‌های غربی استفاده شده است (Dousti et al, 2023).

گفتمان مقاومت ایران به‌ویژه در برابر استکبار جهانی و اسرائیل پایه‌گذاری شده است. این گفتمان که شامل حمایت از فلسطین و مبارزه با اسرائیل و حمایت از مردم مظلوم است، ایران را به عنوان پیشرو و مدافع اسلام و حقوق مسلمانان در سطح جهانی معرفی کرده است. این گفتمان از طریق ابزارهایی مانند رسانه‌های فارسی‌زبان، مراسم مذهبی و گروه‌های مقاومت در سطح منطقه‌ای و جهانی تقویت شده است (کوهکن و بشیر، ۱۳۹۹). ایران توانسته است از رسانه‌های فارسی زبان خود برای انتشار پیام‌های خود استفاده کند. رسانه‌هایی مانند *العالم*، *الکوثر* و *پرس تی‌وی* به‌ویژه در کشورهای عربی و اسلامی نقش مهمی در ترویج گفتمان مقاومت و معرفی ایران به عنوان مدافع مظلومیت مسلمانان دارند. این رسانه‌ها علاوه بر تقویت هویت اسلامی، به عنوان ابزارهایی برای تقویت روابط ایران با کشورهای همسو مانند لبنان، عراق و سوریه عمل کرده‌اند. به‌ویژه شبکه‌های *العالم* و *الکوثر* که به زبان‌های عربی و فارسی برنامه‌سازی می‌کنند، برای انتقال پیام‌های سیاسی و دینی ایران به منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا تأثیر شگرفی داشته‌اند (پیشگاهی فرد و همکاران، ۱۳۹۰). این رسانه‌ها نه تنها مسائل مربوط به فلسطین را در رأس توجهات قرار می‌دهند، بلکه از طریق برنامه‌هایی که علیه سلطه‌گری آمریکا و اسرائیل تهیه می‌شود، هویت اسلامی ایران را در سطح جهانی گسترش داده‌اند.

۵-۱ تحلیل بر گفتمان مقاومت و استفاده از هویت اسلامی ایران

گفتمان مقاومت ایران اساساً در پاسخ به نفوذ غرب و به‌ویژه آمریکا و اسرائیل ایجاد شده است. این گفتمان، که بر پایه اصول شیعه‌گرایی و آموزه‌های امام خمینی بنا شده، ایران را به عنوان مدافع اصلی فلسطین و حقوق مسلمانان مظلوم در برابر سلطه‌گری‌های جهانی معرفی کرده است. ایران به‌ویژه در مواجهه با دشمنان منطقه‌ای و جهانی خود از این گفتمان استفاده کرده است تا از موقعیت خود به عنوان یک قدرت نرم دفاع کند. گفتمان مقاومت ایران نه تنها در داخل، بلکه در کشورهای عربی و مسلمان نیز پیاده‌سازی شده است. این گفتمان در قالب حمایت از مقاومت فلسطینی و گروه‌های مقاومتی همچون حزب الله لبنان، حشد الشعبی عراق و حماس در فلسطین عملیاتی شده است. ایران به طور فعال از این گروه‌ها حمایت کرده و آن‌ها را به عنوان نهادهایی مستقل و مقاوم در برابر سلطه‌گری اسرائیل معرفی کرده است. این حمایت‌ها باعث شده‌اند که ایران از نظر ایدئولوژیک و حتی نظامی در لبنان، عراق، سوریه و یمن حضور پررنگی داشته باشد و به عنوان یک قدرت مقاوم در برابر غرب شناخته شود. حزب الله لبنان به‌ویژه پس از

پیروزی‌هایی که در جنگ ۳۳ روزه علیه اسرائیل به‌دست آورد، به عنوان نمونه‌ای از موفقیت‌های گفتمان مقاومت ایران در منطقه شناخته شده است. ایران توانسته است با حمایت مالی، نظامی و آموزشی از حزب‌الله لبنان، به‌ویژه در زمینه دفاع از حقوق فلسطین، نفوذ خود را در منطقه تقویت کند. این گروه که در ابتدا تنها یک گروه مقاومتی در برابر اشغالگری اسرائیل بود، به‌ویژه با کمک ایران به یکی از بزرگترین گروه‌های سیاسی-نظامی در لبنان تبدیل شده است. حشد الشعبی عراق نیز نمونه دیگری از گفتمان مقاومت ایران است که در برابر تهدیدات داعش و دیگر گروه‌های تروریستی و تکفیری در عراق مبارزه می‌کند. حمایت ایران از این گروه‌ها باعث تقویت روابط تهران-بغداد شده است و به ایران کمک کرده تا نفوذ خود را در عراق، که یکی از کشورهای کلیدی در خاورمیانه است، افزایش دهد.

۲-۵ رسانه‌ها و دیپلماسی عمومی به‌عنوان ابزار تقویت گفتمان مقاومت

رسانه‌ها نقش اساسی در گسترش گفتمان مقاومت ایران ایفا کرده‌اند. ایران از رسانه‌های فارسی‌زبان خود مانند پرس‌تی‌وی، العالم و الکوثر برای پخش اخبار و برنامه‌های مختلف در زمینه‌های اسلامی و مقاومت استفاده کرده است. این رسانه‌ها به‌ویژه در کشورهای عربی و اسلامی توانسته‌اند از لیدئولوژی ایران در حمایت از مظلومیت فلسطین و مبارزه با استعمارگران غربی حمایت کنند.

پرس‌تی‌وی به عنوان یک شبکه خبری فارسی‌زبان که به زبان‌های مختلف پخش می‌شود، برای رساندن پیام‌های سیاسی و دینی ایران در سراسر دنیا، از جمله آفریقا و آسیای میانه، اهمیت ویژه‌ای دارد. این رسانه توانسته است در جهت تقویت هویت اسلامی ایران، گفتمان مقاومت و مبارزه با ظلم در سطح جهانی اقدام کند و نفوذ ایران را در این مناطق تقویت نماید (Dousti et al, 2023).

۳-۵ ارزیابی اثرات گفتمان مقاومت

ایران از این گفتمان برای تقویت روابط خود با کشورهای شیعه‌نشین و مسلمان بهره‌برداری کرده است. این گفتمان در درازمدت به‌ویژه در کشورهای لبنان، عراق، سوریه و یمن نفوذ ایران را تقویت کرده است. ایران توانسته است از این گفتمان برای هم‌افزایی روابط فرهنگی، سیاسی و اقتصادی با این کشورها استفاده کند. پژوهش‌ها و تحلیل‌ها نشان می‌دهند که ایران

توانسته است با استفاده از گفتمان مقاومت، به‌ویژه در حوزه‌های سیاسی و نظامی، خود را به عنوان یک قدرت مقاوم و دفاعی در برابر سلطه‌گری‌های منطقه‌ای و جهانی معرفی کند.

۶ دیپلماسی فرهنگی و علمی: استفاده از نهادهای و پروژه‌های علمی برای تقویت قدرت نرم ایران

در راستای تقویت قدرت نرم خود، جمهوری اسلامی ایران از دیپلماسی فرهنگی و دیپلماسی علمی به طور مؤثر استفاده کرده است. این دو ابراز عمده، در کشورهای شیعه‌نشین و اسلامی به عنوان ابزارهای اصلی برای گسترش هویت اسلامی ایران به کار گرفته شده‌اند. دیپلماسی فرهنگی ایران در طول سال‌ها با بهره‌گیری از نهادهایی همچون سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و رایزنان فرهنگی در کشورهای مختلف، ابزارهای مؤثری برای ترویج فرهنگ و ارزش‌های ایرانی-اسلامی در سراسر جهان به‌ویژه در کشورهای مسلمان به‌وجود آورده است (Riedel, 2024).

۶-۱ نهادهای دیپلماسی فرهنگی ایران

ایران از طریق سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و رایزنان فرهنگی خود در کشورهای مختلف به طور مؤثر تلاش کرده است تا هویت اسلامی خود را به جهان معرفی کند. این نهادها به‌ویژه در کشورهای شیعه‌نشین و کشورهایی با اکثریت مسلمان همچون لبنان، عراق، سوریه و آذربایجان توانسته‌اند روابط فرهنگی و علمی مستحکمی با این کشورها برقرار کنند. سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، که زیر نظر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی فعالیت می‌کند، به عنوان یکی از نهادهای اصلی دیپلماسی فرهنگی ایران شناخته می‌شود. این سازمان به برگزاری همایش‌های علمی، پروژه‌های فرهنگی و برنامه‌های دینی در کشورهای مختلف پرداخته است. یکی از این پروژه‌ها، کنفرانس‌های بین‌المللی در زمینه فقه شیعه، آموزش زبان فارسی و علوم انسانی اسلامی است. این کنفرانس‌ها، که در کشورهای مختلف از جمله عراق، لبنان و سوریه برگزار می‌شود، فرصتی برای مناقشه‌های علمی و مبادلات فرهنگی میان نخبگان و محققان فراهم کرده است (کوهکن و بشیر، ۱۳۹۹). یکی دیگر از ابزارهای مؤثر ایران در دیپلماسی فرهنگی، رایزنان فرهنگی هستند که به طور مستقیم با جوامع علمی و فرهنگی در کشورهای هدف ارتباط برقرار می‌کنند. رایزنان فرهنگی ایران در این کشورها نه تنها به ترویج فرهنگ ایرانی-اسلامی پرداخته‌اند، بلکه در زمینه‌های فناوریهای نوین و علوم انسانی نیز نقش مهمی ایفا کرده‌اند. این نهادها از طریق

اعطای بورسیه‌های تحصیلی، برگزاری نمایشگاه‌های فرهنگی و آموزش زبان فارسی به کشورهای هدف، روابط علمی و فرهنگی ایران را تقویت کرده‌اند.

۶-۲ پروژه‌های علمی و آموزشی ایران در سطح بین‌المللی

پروژه‌های علمی یکی از دیگر ابعاد مهم دیپلماسی علمی ایران هستند که در تقویت روابط علمی و فرهنگی این کشور با دیگر کشورها تأثیر شگرفی داشته‌اند. ایران با استفاده از بورسیه‌های تحصیلی برای جذب دانشجویان خارجی و پروژه‌های تحقیقاتی مشترک به توسعه دیپلماسی علمی خود پرداخته است. این پروژه‌ها به‌ویژه در رشته‌های علوم انسانی اسلامی، مهندسی و پزشکی تأثیرگذار بوده‌اند.

دانشگاه تهران و دانشگاه فردوسی مشهد از جمله دانشگاه‌های برجسته‌ای هستند که در زمینه آموزش عالی و پژوهش‌های علمی به کشورهای هم‌پیمان و کشورهای مسلمان دیگر بورسیه‌هایی را اعطا کرده‌اند. این دانشگاه‌ها به عنوان مراکز اصلی جذب دانشجویان خارجی شناخته می‌شوند که در آن‌ها پروژه‌های مشترک تحقیقاتی با دانشگاه‌های عراق، لبنان و افغانستان انجام می‌شود. این امر موجب تقویت روابط علمی ایران با این کشورهای همسایه و به‌ویژه تقویت نفوذ ایران در منطقه شده است (کوهکن و بشیر، ۱۳۹۹).

دیپلماسی علمی ایران در زمینه‌های پزشکی و فناوری نیز بسیار مؤثر بوده است. به‌ویژه در دوران پاندمی کرونا، ایران از ظرفیت‌های خود در تولید واکسن و داروهای ضدویروسی استفاده کرده و این کمک‌ها را به کشورهای هم‌پیمان ارسال کرده است. این اقدام باعث شد که ایران خود را به عنوان یک کشور پیشرفته در عرصه علمی و پزشکی معرفی کند و روابط خود را با کشورهای مختلف گسترش دهد (Safdari Ranjbar & Elyasi, 2019).

در این زمینه، ایران با تولید واکسن‌های ایرانی از جمله واکسن برکت، که به کشورهای مختلف صادر شده است، توانسته است به عنوان یک بازیگر پیشرو در عرصه علم و فناوری در منطقه شناخته شود. این دستاورد علمی نه تنها باعث تقویت روابط ایران با کشورهای هم‌پیمان در منطقه خاورمیانه شده بلکه اعتبار ایران را در سطح جهانی نیز افزایش داده است.

۶-۳ استفاده از بورسیه‌های تحصیلی و دیپلماسی آموزشی: ابزاری برای تقویت قدرت نرم ایران

بورسیه‌های تحصیلی و دیپلماسی آموزشی یکی از ابزارهای کلیدی قدرت نرم ایران در سیاست خارجی این کشور به‌شمار می‌روند. ایران توانسته است از این ابزارها برای تقویت

روابط علمی، فرهنگی و سیاسی خود با کشورهای مختلف، به ویژه کشورهای اسلامی، بهره برد. این نوع دیپلماسی، که به طور عمده از طریق اعطای بورسیه های تحصیلی در رشته های مختلف علمی انجام می شود، به عنوان ابزاری مؤثر برای ایجاد ارتباطات مستحکم فرهنگی و علمی با دیگر کشورها در نظر گرفته می شود.

۶-۳-۱ بورسیه های تحصیلی ایران: گسترش روابط علمی و فرهنگی

ایران در طول سال های اخیر، بورسیه های تحصیلی را به دانشجویان کشورهای مختلف، به ویژه کشورهای اسلامی، اعطا کرده است. این بورسیه ها در رشته های مختلف علمی، از جمله علوم اسلامی، مهندسی و پزشکی، برای دانشجویان خارجی طراحی شده اند. هدف از این بورسیه ها، نه تنها ارتقاء سطح علمی و تخصصی در کشورهایی است که دانشجویان از آن ها می آیند، بلکه گسترش روابط فرهنگی و تقویت پیوندهای علمی میان ایران و دیگر کشورهای جهان است. ایران در اعطای این بورسیه ها، علاوه بر فراهم کردن امکان تحصیل در دانشگاه های معتبر ایرانی، از پروژه های علمی مشترک و همایش های بین المللی نیز بهره می برد تا این نخبگان علمی پس از فارغ التحصیلی، روابط نزدیک تری با ایران برقرار کنند. این نخبگان، که معمولاً پس از بازگشت به کشورهای خود مشغول به کار می شوند، به عنوان سفیران علمی ایران عمل می کنند و می توانند از این ظرفیت برای تقویت روابط علمی و فرهنگی میان ایران و کشورهای خود استفاده کنند. این فرآیند موجب تقویت قدرت نرم ایران در سطح جهانی و همچنین نفوذ فرهنگی این کشور در کشورهای هدف می شود (کوهکن و بشیر، ۱۳۹۹).

۶-۳-۲ دیپلماسی آموزشی و تأثیر آن بر سیاست خارجی ایران

دیپلماسی آموزشی به عنوان یکی دیگر از ابعاد قدرت نرم ایران، نقش مهمی در تقویت نفوذ و گسترش روابط ایران با کشورهای مختلف ایفا کرده است. از طریق اعطای بورسیه های تحصیلی، ایران قادر است نخبگان علمی از کشورهای مختلف را جذب کرده و به دانشگاه های خود دعوت کند. این دانشجویان پس از گذراندن تحصیلات خود در ایران، به عنوان آشنایان با فرهنگ ایران و نمایندگان این کشور در کشورهای خود عمل می کنند. به علاوه، دانشگاه های ایران مانند دانشگاه تهران، دانشگاه فردوسی مشهد و دانشگاه صنعتی شریف به عنوان مراکز علمی پیشرفته شناخته شده اند و در زمینه جذب دانشجویان خارجی نقش برجسته ای ایفا می کنند. این دانشگاه ها، که در زمینه های مختلف از جمله علوم انسانی

اسلامی، فقه شیعه و پزشکی به آموزش پرداخته‌اند، به طور ویژه پذیرای دانشجویان خارجی از کشورهای همسایه، آسیای میانه، آفریقا و آمریکای لاتین هستند. این امر نه تنها موجب انتقال دانش و تخصص به ایران می‌شود بلکه باعث می‌شود که ایران در زمینه‌های علمی، فرهنگی و دینی در سطح جهانی شناخته شده‌تر شود (Safdari Ranjbar & Elyasi, 2019).

۳-۳-۶ چالش‌ها و محدودیت‌ها در دیپلماسی آموزشی ایران

در حالی که ایران در استفاده از بورسیه‌های تحصیلی و دیپلماسی آموزشی موفقیت‌هایی به دست آورده است، با چالش‌هایی نیز روبرو است. تحریم‌های بین‌المللی یکی از موانع عمده در این زمینه است که بر همکاری‌های علمی و برگزاری همایش‌های بین‌المللی تأثیرات زیادی گذاشته است. این تحریم‌ها مانع از آن می‌شود که ایران بتواند به طور کامل از پتانسیل‌های علمی و فرهنگی خود بهره‌برداری کند و به طور مؤثر در سطح جهانی ظاهر شود. علاوه بر این، رقابت‌های منطقه‌ای و چالش‌های داخلی در حوزه‌های مختلف علمی و آموزشی نیز باعث شده‌اند که ایران نتواند از ظرفیت‌های پایگاه‌های علمی خود به طور کامل بهره‌برد. در این راستا، ایران می‌تواند با برداشتن این موانع، از دیپلماسی آموزشی به طور مؤثرتری برای گسترش روابط فرهنگی و علمی خود استفاده کند و موقعیت خود را به عنوان یک قطب علمی در منطقه تثبیت نماید.

۴-۶ تبادل دانش در حوزه پهپادها

در سال‌های اخیر، ایران با سرمایه‌گذاری‌های قابل توجه در حوزه پهپادها، یکی از پیشگامان توسعه این فناوری در خاورمیانه شده است. این پیشرفت‌ها نه تنها ایران را به یک بازیگر مؤثر در زمینه دفاعی تبدیل کرده، بلکه به طور مؤثری به ابزاری برای تقویت قدرت نرم ایران در سیاست خارجی تبدیل شده است. ایران توانسته است از این فناوری به عنوان ابزاری برای انتقال دانش، تقویت روابط دیپلماتیک و حتی ایجاد همکاری‌های استراتژیک با کشورهای مختلف استفاده کند. برنامه پهپادی ایران در ابتدا به عنوان یک نیاز استراتژیک برای مقابله با تهدیدات خارجی، به‌ویژه از سوی کشورهای غربی و منطقه‌ای، شکل گرفت. با شروع جنگ ایران و عراق و تحریم‌های بین‌المللی که پس از انقلاب اسلامی علیه ایران اعمال شد، این کشور به سمت تولید بومی پهپادها حرکت کرد تا خود را از وابستگی به فناوریهای غربی بی‌نیاز کند. ایران اولین پهپاد خود را تحت نام ابابیل-۱ در دهه ۱۹۸۰ تولید

کرد و از آن برای شناسایی و هدف‌گیری در جنگ استفاده کرد. از آن زمان به بعد، ایران موفق به توسعه انواع مختلفی از پهپادها برای کاربردهای مختلف از جمله شاهد-۱۳۶، شاهد-۱۲۹ و مهاجر-۶ شد (Rubin, 2020).

یکی از مهم‌ترین ابعاد این توسعه، تبادل فناوری پهپادها با کشورهای دیگر است. ایران به طور مستقیم پهپادهای خود را به کشورهای هم‌پیمان مانند لبنان، عراق و یمن صادر کرده و به‌ویژه در زمینه پهپادهای انتحاری و شاهد-۱۳۶، این فناوری را به عنوان ابزاری برای تقویت نفوذ خود در منطقه به کار گرفته است (Shahbazov, 2022). این صادرات نه تنها به عنوان یک ابزار دفاعی، بلکه به عنوان یک ابزار دیپلماتیک برای تقویت روابط ایران با کشورهای منطقه استفاده می‌شود. به‌ویژه در جنگ‌های نیابتی در یمن و سوریه، گروه‌هایی مانند حوثی‌ها در یمن و حزب‌الله در لبنان از پهپادهای ایرانی برای مقابله با نیروهای دشمن استفاده کرده‌اند. در این راستا، ایران از طریق انتقال دانش و تکنولوژی پهپادی به کشورهای هم‌پیمان، قدرت نرم خود را تقویت کرده است. به‌ویژه در کشورهای آسیای میانه و آفریقا، ایران با صدور فناوریهای پهپادی به این کشورها توانسته است روابط خود را تقویت کند و نفوذ خود را گسترش دهد (Bashir, 2023).

ایران در این فرآیند، از پهپادها نه تنها به عنوان ابزارهای نظامی برای اهداف خاص استفاده کرده بلکه آن‌ها را در قالب پروژه‌های علمی و آموزشی در کشورهای مختلف به کار برده است. به عنوان مثال، ایران با ارسال پهپادهای آموزشی و برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی برای متخصصان کشورهای هم‌پیمان، این فناوری‌ها را به ابزاری برای تقویت شبکه‌های علمی و فرهنگی خود تبدیل کرده است. این امر نه تنها موجب تقویت روابط فرهنگی و علمی با کشورهای هدف شده بلکه به عنوان یک مدل برای دیپلماسی علمی در سطح منطقه‌ای و جهانی مورد استفاده قرار گرفته است (Yaron, 2024).

به طور کلی، فناوری پهپاد در سیاست خارجی ایران به ابزاری استراتژیک برای تقویت قدرت نرم تبدیل شده است. این کشور توانسته است از این فناوری برای ایجاد روابط نزدیک‌تر با کشورهای هم‌پیمان خود بهره‌برد و علاوه بر تقویت موقعیت دفاعی، از آن به عنوان ابزاری برای انتقال دانش، تقویت همکاری‌های علمی و فرهنگی و نفوذ در مناطق مختلف استفاده کند. آینده استفاده از پهپادها به عنوان یک ابزار دیپلماسی فناورانه در سیاست خارجی ایران همچنان امیدوارکننده به نظر می‌رسد و این فناوری می‌تواند در ادامه تأثیرات قابل توجهی بر روابط بین‌المللی ایران و جایگاه آن در عرصه جهانی داشته باشد.

۷. چالش‌ها و محدودیت‌های دیپلماسی علمی و فرهنگی ایران

با وجود موفقیت‌های ایران در دیپلماسی علمی و فرهنگی، چالش‌هایی نیز در این مسیر وجود دارد که مانع از بهره‌برداری کامل ایران از این منابع می‌شود. تحریم‌های اقتصادی و محدودیت‌های بین‌المللی یکی از اصلی‌ترین موانع در استفاده از ظرفیت‌های دیپلماسی علمی و فرهنگی ایران هستند. تحریم‌ها به‌ویژه در زمینه تجارت علمی، پروژه‌های تحقیقاتی مشترک و پذیرش بورسیه‌های تحصیلی تأثیرگذار بوده و مانع از مشارکت کامل ایران در بسیاری از پروژه‌های علمی بین‌المللی شده‌اند (Riedel, 2024).

محدودیت‌های داخلی نیز از دیگر چالش‌ها هستند که بر دیپلماسی فرهنگی و علمی ایران تأثیر گذاشته است. این مشکلات شامل ناهماهنگی میان نهادهای دولتی، کمبود منابع مالی برای اجرای پروژه‌های علمی و مشکلات زیرساختی در برخی از حوزه‌های تحقیقاتی می‌شود. این موانع باعث می‌شوند که ایران نتواند به طور کامل از ظرفیت‌های خود در عرصه دیپلماسی علمی و فرهنگی بهره‌برداری کند و پروژه‌های علمی و فرهنگی خود را به طور مؤثر در سطح جهانی ارائه دهد (Safdari Ranjbar & Elyasi, 2019).

در نهایت، چالش‌های منطقه‌ای و رقابت‌های فرهنگی با کشورهای همسایه همچون عربستان سعودی، ترکیه و قطر نیز می‌توانند بر دیپلماسی علمی ایران تأثیر منفی بگذارند. این کشورها به‌ویژه در حوزه دیپلماسی فرهنگی و آموزش عالی با ایران رقابت دارند و تلاش می‌کنند تا از پیشرفت‌های علمی و فرهنگی خود به عنوان ابزاری برای تقویت نفوذ خود در منطقه استفاده کنند.

۸. انطباق تئوریک با تئوری قدرت نرم

قدرت نرم، مفهومی است که توسط جوزف نای معرفی شد و به توانایی یک کشور در جذب و تأثیرگذاری بر دیگر کشورها از طریق ابزارهایی غیر از قدرت سخت مانند نیروی نظامی و تحریم‌های اقتصادی اشاره دارد. این ابزارها شامل فرهنگ، ارزش‌ها، ایده‌ها و دیپلماسی عمومی هستند که به یک کشور امکان می‌دهند تا بدون استفاده از اجبار و تهدید، بر کشورها و جوامع دیگر تأثیر بگذارد. در تحلیل موضوع هویت اسلامی ایران و گفتمان مقاومت به عنوان عامل قدرت نرم در خاورمیانه، می‌توان از تئوری قدرت نرم برای درک چگونگی استفاده ایران از هویت اسلامی به عنوان ابزاری مؤثر برای گسترش نفوذ در سطح جهانی بهره برد. هویت اسلامی ایران که ریشه در مذهب شیعه و آموزه‌های اسلام انقلابی دارد، به عنوان یکی از ارکان اصلی قدرت نرم این کشور شناخته می‌شود. از آنجایی که ایران

در منطقه‌ای قرار دارد که در آن رقابت‌های شدید برای نفوذ وجود دارد، قدرت نرم به عنوان یک استراتژی جایگزین برای قدرت سخت به کار گرفته شده است. ایران با استفاده از هویت اسلامی خود توانسته است به‌ویژه در کشورهای شیعه‌نشین و اسلامی به عنوان یک قدرت معنوی مطرح شود. از این منظر، هویت اسلامی ایران دقیقاً همان چیزی است که قدرت نرم آن را تقویت می‌کند، زیرا این هویت به طور طبیعی به جذب و اقناع کشورها و گروه‌های مختلف منجر می‌شود. ایران با بهره‌گیری از ابزارهایی همچون رسانه‌ها، دیپلماسی فرهنگی، پروژه‌های علمی و آموزش عالی توانسته است این هویت را در سطح بین‌المللی معرفی کند. رسانه‌ها همچون پرس‌تی‌وی و *العالم* به طور مستمر پیام‌های ایران را در خصوص مبارزه با ظلم و استکبار جهانی منتشر کرده‌اند و از طریق همین رسانه‌ها ایران توانسته است به عنوان مدافع حقوق مسلمانان شناخته شود. این رسانه‌ها نه تنها هویت اسلامی ایران را تقویت کرده‌اند بلکه در شکل‌دهی به گفتمان‌های اسلامی و مذهبی در کشورهای هدف نیز تأثیرگذار بوده‌اند. این نشان‌دهنده آن است که ایران به طور مؤثر از قدرت نرم خود بهره برده و توانسته است هویت اسلامی خود را در سطح جهانی معرفی کند. در کنار رسانه‌ها، دیپلماسی علمی ایران نیز یکی از ابزارهای مهم قدرت نرم این کشور است. ایران با استفاده از پروژه‌های علمی و بورسیه‌های تحصیلی به دانشجویان کشورهای مسلمان، توانسته است روابط علمی خود را تقویت کند. این دیپلماسی علمی که به طور عمده به حوزه‌های علوم انسانی اسلامی، پزشکی و فناوری متمرکز است، یکی از ارکان اصلی قدرت نرم ایران در منطقه و جهان است. از این طریق، ایران توانسته است شبکه‌ای از نخبگان علمی ایجاد کند که در آینده می‌توانند نقش مهمی در گسترش روابط علمی ایران با کشورهای خود ایفا کنند. این تحلیل نشان می‌دهد که هویت اسلامی ایران، که در بطن سیاست‌های دیپلماسی فرهنگی و علمی این کشور قرار دارد، به عنوان یکی از ارکان قدرت نرم عمل کرده است. ایران توانسته است از این هویت برای جذب و تأثیرگذاری بر دیگر کشورها بهره برده و گفتمان مقاومت را در کشورهای مختلف، به‌ویژه در خاورمیانه، گسترش دهد. این گفتمان، که به‌ویژه در برابر اسرائیل و قدرت‌های غربی طراحی شده، در کنار دیپلماسی فرهنگی و علمی ایران، توانسته است جایگاه ایران را به عنوان یک قدرت نرم در سطح جهانی تقویت کند.

۹ نتیجه‌گیری

هویت اسلامی و فناوریهای نوین به‌ویژه در زمینه پهناده‌ها، به عنوان اجزای اصلی قدرت نرم ایران در سیاست خارجی این کشور به شمار می‌آیند. ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی

در سال ۱۹۷۹، توانسته است هویت اسلامی خود را به عنوان یک ابزار استراتژیک در گسترش نفوذ منطقه‌ای و بین‌المللی استفاده کند. این هویت نه تنها بر اساس آموزه‌های اسلام شیعی و اسلام انقلابی استوار است بلکه به طور مؤثری در مقابل سلطه‌گری‌های جهانی و سلطنت‌های منطقه‌ای از جمله آمریکا و اسرائیل قرار دارد. ایران به‌ویژه در خاورمیانه با بهره‌گیری از گفتمان مقاومت و هویت اسلامی خود، توانسته است نفوذ چشمگیری در کشورهای شیعه‌نشین و حتی برخی کشورهای سنی‌نشین پیدا کند. این نفوذ از طریق استفاده از رسانه‌ها، دیپلماسی فرهنگی، پروژه‌های علمی مشترک و توسعه فناوریهای پیشرفته از جمله پهپادها شکل گرفته است. ایران با ارسال پهپادها به کشورهای هم‌پیمان خود، نظیر سوریه، لبنان، یمن و عراق، نه تنها در تقویت قدرت نظامی این کشورها نقش داشته بلکه به عنوان یک مرکز انتقال فناوری و دیپلماسی قدرت نرم شناخته شده است. در کنار این، استفاده ایران از فناوری پهپاد در زمینه‌های نظامی، پزشکی و علمی، موجب شده تا این کشور خود را به عنوان یک قدرت علمی و فناور در سطح جهانی معرفی کند. ایران از طریق پروژه‌های علمی مشترک و برگزاری همایش‌های بین‌المللی، توانسته است روابط خود را با کشورهایی که در زمینه فناوریهای نوین در حال رشد هستند، تقویت کند. با این حال، چالش‌ها و محدودیت‌هایی مانند تحریم‌های بین‌المللی و رقابت‌های منطقه‌ای، به‌ویژه در برابر عربستان سعودی و ترکیه، همچنان بر فرآیند گسترش قدرت نرم ایران اثرگذار هستند. با این وجود، ایران با استفاده از ترکیبی از قدرت سخت و قدرت نرم در سیاست خارجی خود، به تقویت نفوذ و گسترش روابط با کشورهای هم‌پیمان و دیگر کشورهای هدف ادامه داده است. در نهایت، هویت اسلامی و فناوریهای پیشرفته مانند پهپادها به عنوان بخش‌های مهمی از قدرت نرم ایران، توانسته‌اند این کشور را به عنوان یک بازیگر تأثیرگذار در عرصه منطقه‌ای و جهانی معرفی کنند. این توانمندی‌ها به ایران این امکان را داده‌اند که روابط خود را با کشورهای مختلف تقویت کرده و نفوذ خود را در عرصه بین‌المللی گسترش دهد.

کتاب‌نامه

افتخاری، اصغر (۱۳۹۵). *قدرت نرم: ابزارهای موفقیت در سیاست بین‌الملل*، مترجم: س. م. روحانی، تهران: دانشگاه امام صادق.

پیشگاهی‌فرد، ز.؛ قالیباف، م. ب.؛ پورطاهری، م.؛ صادقی، ع. (۱۳۹۰). «جایگاه قدرت نرم در قدرت ملی با تأکید بر جمهوری اسلامی ایران». *فصلنامه راهبرد*، ۲۰ (۶۱)، ۱۹۱-۲۱۱.

هویت اسلامی و فناوری به مثابه قدرت نرم؛... (مریم سربازی و دیگران) ۲۲۵

ذوالفقاری، م.؛ دشتی، ف. (۲۰۱۸). «مؤلفه‌ها و ظرفیت‌های قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در دیپلماسی فرهنگی». *فصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم*، ۸ (۱۹)، ۸۹-۱۱۲.

رحمانی تیرکالی، ح. (۱۴۰۲). «دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران به مثابه قدرت نرم». *فصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم*، ۱۳ (۳)، ۵۱-۶۶. DOI:10.1001.1.23225580.1402.13.3.4.0DOR

رشاد، م.؛ رشاد، ا. (۱۴۰۲). «قدرت نرم و کنش نامتقارن در سیاست راهبردی ایران». *فصلنامه مطالعات سیاسی*، ۱۵ (۴)، ۸۹-۱۱۲.

عباسی، ک.؛ قائم پناه، ص.؛ شمسنی غیاثوند، ح.؛ سید اسداله اطهری، س. (۱۴۰۲). «تاثیر قدرت نرم در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر آیت الله خامنه‌ای». *مجله پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۱۴ (۵۴)، ۲۴-۴۹.

کوهکن، م.ر.؛ بشیر، ح. (۱۳۹۹). *دیپلماسی علمی به مثابه قدرت نرم: از تجارب جهانی تا الگوی بومی*، *فصلنامه علمی پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، ۱۰ (۴)، ۷۱-۱۰۳.

موسوی زارع، س.ج.؛ زرقانی، س.ه.؛ امیرفخریان، م. (۱۳۹۹). «بررسی و تحلیل جایگاه توانمندی نظامی در قدرت نرم کشورها». *فصلنامه ژئوپلیتیک*، ۱۸ (۱)، ۴۴-۷۱.

Ali Akbar (2023) Iran's soft power in the Middle East via the promotion of the Persian

language, *Contemporary Politics*, 29:4, 424-445, DOI:10.1080/13569775.2023.2169305

Bashir, H. (2023). *The Iranian Drone Program: Role and Scope of Its Influence in Iran's Foreign Policy*. *Journal for Iranian Studies*.

Dousti, M., Saboonchi, S., & Sabzi, R. (2023). *Iran's Drone Diplomacy: Expanding Soft Power Through Technology*. *International Relations Journal*, 29(4), 74-92. <https://doi.org/10.1080/25751654.2023.2139077>

Eslami, M. (2022). *Iran's Drone Supply to Russia and Changing Dynamics of the Ukraine War*. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 5(2), 507-518.

Feizi, H., & Talebi, B. (2012). Iran's soft power borne of necessity and complexity of its multi-dimensional audience. *Exchange: The Journal of Public Diplomacy*, 3(1), 6.

Haass, R. N. (2017). *A World in Disarray: American Foreign Policy and the Crisis of the Old Order*. Penguin Press.

Hinen, Games (2008). *Smart Power in the world*, New York.

Maréchal, É. (2022). *The Islamic Republic of Iran's Soft Power: An Analysis of the Islamic Culture and Relations Organization's Activities*. Preprint. University of Bologna. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/362113650>

Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. PublicAffairs.

Nye, J. S. (2008). *The Powers to Lead*. Oxford University Press.

Riedel, B. (2024). *Iran and the Middle East: The Role of Soft Power in Regional Relations*. Middle East Institute, Washington D.C.

Safdari Ranjbar, M., & Elyasi, F. (2019). *Iran's Role in Global Health Diplomacy: The Impact of Iranian Medical Achievements*. *Global Health Review*, 33(2), 146-159.

- Shahbazov, F. (2022). *Iran's Drone Diplomacy in the Middle East*. Baku Research Institute.
- Yaron, O. (2024). *Gold for drones: Massive leak reveals the Iranian Shahed project in Russia*. Retrieved from <https://www.kyivpost.com/post/44349>